

JAN ŠÍR
A KOLEKTIV

**RUSKÁ AGRESE
PROTI UKRAJINĚ**

KAROLINUM

Ruská agrese proti Ukrajině

Jan Šír a kolektiv

Recenzovali: Mgr. Jefim Fištejn
Mgr. David Svoboda, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova,
Nakladatelství Karolinum
www.karolinum.cz
Redakce Františka Jirousová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

© Univerzita Karlova, 2017

© Jan Buchar, David Emler, Jurij Fjodorov, Kateřina Hamatová,
Nikola Karasová, Jakub Kučera, Michal Lebduška, Václav Líd,
Olga Lukešová, Jiří Pondělíček, Vojtěch Raiman, Mychajlo Samus,
Matěj Sviták, Karel Svoboda, Jan Šír, Luboš Švec, 2017
Cover photo © Piotr Andrusieczko, 2017

Tato monografie vznikla v rámci systému podpory fakultních
monografií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

ISBN 978-80-246-3711-2

ISBN 978-80-246-3737-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod	7
I. Kořeny, východiska, zdroje	13
1. Strategický význam Ukrajiny	14
2. Krym v rusko-ukrajinských vztazích	31
3. Vnitřní zdroje ruské agrese	59
4. Ukrajina, ruský svět a eurasijská integrace	75
II. Anatomie hybridního válčení	93
5. Anexe Krymu	94
6. Válka na východní Ukrajině	114
7. Zemní plyn jako nástroj hybridní války	136
8. Informace, dezinformace, propaganda	162
9. Utváření vlivových struktur v Evropě: případ Front national ve Francii	179
III. Dopady, reakce, třetí aktéři	201
10. Sankční politika EU a USA	202
11. Americká debata o vyzbrojení Ukrajiny	220
12. NATO, ruské menšiny v Pobaltí a „narvský paradox“	232
13. Společenský a politický vývoj na Ukrajině po Revoluci důstojnosti	259
14. Válka, oligarchie a ukrajinský fotbal	273
Závěr	293
15. Rusko-ukrajinská válka jako konflikt hodnot	294
Summary	306
Seznam tabulek a grafů	308
Seznam zkratk	309
Výběrová bibliografie	311
Rejstřík	330

ÚVOD

JAN ŠÍR

Ruská agrese proti Ukrajině, eufemisticky nazývaná „ukrajinská krize“, znamená mezník ve vývoji evropské bezpečnosti za mnoho desetiletí. Představuje zlom, jímž rok 2014 vejde do historie jako rok, kdy došlo k rozrušení základů bezpečnostního uspořádání v Evropě. Použití síly k rozčlenění, rozvratu a uchvácení území jednoho státu armádou druhého státu ztělesňuje frontální útok na samotnou podstatu mezinárodního systému založeného na principech a normách mezinárodního práva, jak byl ustaven na troskách kontinentu ke konci druhé světové války. Jakkoli nejde o první pokus režimu Vladimira Putina o násilné překreslení hranic třetí země – postačí v této souvislosti vzpomenout ruskou invazi do Gruzie v létě 2008 a následné uznání „nezávislosti“ okupovaných gruzínských provincií Jižní Osetie a Abcházie –, přesto má poslední agrese poněkud zvláštní nádech. Anexe svrchovaného území cizího státu, jak ukázal zábor Autonomní republiky Krym a města Sevastopolu, je něco, s čím Evropa po roce 1945 jednoduše dosud nemá zkušenost.

Ruská agrese proti Ukrajině tak vrací Evropu někam do druhé poloviny 30. let, kdy militaristický režim vůdcovského typu, vedený nacionálně šovinistickou ideologií, opírající se o přesvědčení o vlastní výlučnosti a hnany touhou po revanši za domnělá ponížení a příkoří, jichž se mu dostalo po zhroucení někdejšího impéria, porušil elementární pravidla mezistátního chování a vydal se směrem řešení domácích problémů cestou válečných výbojů a teritoriální expanze. Agresí proti Ukrajině Rusko jedním šmahem pošlapalo Chartu OSN, Závěrečný akt KBSE z Helsinek, Deklaraci zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských styků a spolupráce, Pařížskou chartu pro novou Evropu, Zakládající akt NATO–Rusko, vedle dalších normativních aktů, jež po dlouhá desetiletí zajišťovaly Evropě mír a tím i podmínky pro její bezprecedentní prosperitu a rozvoj. Agrese proti Ukrajině je rovněž porušením mnohočetných smluvních závazků, jež na sebe Ruská federace dobrovolně vzala, ať již na dvojstranné bázi, či v rámci mnohostranných formátů. Co víc, napadení státu, jemuž Rusko jen dvě desetiletí předtím dalo na nejvyšší úrovni záruky nenapadení výměnou za jaderné odzbrojení, diskredituje institut velmocenských záruk poskytovaných nejaderným státům, se vším, co to obnáší pro kredibilitu režimů nešíření zbraní hromadného ničení,

kontrolu zbrojení a odzbrojení a snahy o utváření prostoru kooperativní bezpečnosti v transkontinentálním měřítku.

Agrese proti Ukrajině staví Rusko po bok některých dalších darebáckých států a nestátních aktérů demonstrujících nepřízeň k zavedeným pravidlům pokojného soužití a na nich stojícímu řádu. Automaticky tím posouvá vztahy Moskvy a Západu do fáze zostřené konfrontace. Nelze přitom snad už říci jasněji, že napadení Ukrajiny není izolovaný excés. Destabilizace cizích území, prostřednictvím anexe a válek, zapadá do širší strategické agendy namířené na destabilizaci mezinárodního systému, v němž technologicky zaostalé, kulturně neatraktivní, ekonomicky nevýkonné a politicky nestabilní Rusko nedokáže držet krok s úspěšnějšími zahraničními partnery, což má zdrcující dopad na legitimitu tamního režimu. Jako taková představuje ruská agrese proti Ukrajině jednoznačně největší bezpečnostní, normativní a v neposlední řadě také morální výzvu, před kterou Evropa v současnosti stojí a na niž teprve hledá svou odpověď.

Reagující na mimořádnou aktuálnost a společenskou závažnost sledované problematiky a tím i na zvýšený zájem širší veřejnosti o tyto události a na potřebu jejich naučné reflexe, předkládáme čtenáři výsledek našeho více než ročního bádání. Následující práce si klade za cíl osvětlit širší pozadí poslední ruské agrese proti Ukrajině a podat analýzu vývoje po roce 2014 v souvislosti s probíhajícím mezinárodním ozbrojeným konfliktem. Publikace představuje, pokud je nám známo, vůbec první pokus o souhrnné zpracování problematiky rusko-ukrajinské války v českém prostředí. Vedlejší, neméně skromnou ambicí knihy je položit základ pro informovanou a věcnou debatu o otázkách českého zájmu v souvislosti s děním odehrávajícím se prakticky na dohled od našich východních hranic.

K naplnění stanovených cílů je práce rozdělena do tří základních tematických celků. První část identifikuje hlavní příčiny, předpoklady a výchozí podmínky pro vznik a rozvoj aktuálního rusko-ukrajinského konfliktu. Samotný výklad – kapitola 1 – otevírá interpretační esej přibližující strategické postavení Ukrajiny v kontextu utváření nové bezpečnostní architektury v Evropě. Ukazuje, že nezávislost Ukrajiny má zcela klíčový význam pro možnou redefinici ruské imperiální identity, a tím i demokratickou transformaci, potažmo celkovou kultivaci poměrů v prostoru bývalého Sovětského svazu. Prehistorii poslední války v období od vzniku nezávislé Ukrajiny v roce 1991 s důrazem na kontroverze kolem Krymu shrnuje podrobně kapitola 2.

Vnitřní zdroje ruské agresivity zkoumá kapitola 3, podávající systémovou analýzu režimu Vladimíra Putina. Postupně rozebírá hlavní rysy ruského geopolitického uvažování, problémy vnitropolitického vývoje včetně vztahů mezi státem a společností, situaci na mediální scéně a v neposlední řadě také stav národního hospodářství. Stěžejní část kapitoly zaujímá analýza kultu Velké vlastenecké války, který vládnoucímu režimu dovoluje případně

opponenty, ať již jednotlivce, skupiny osob, nebo rovnou celá společenství, diskurzivně ostrakizovat jako „fašisty“ a jako takový je též v rostoucí míře využíván k patriotické mobilizaci příznivců doma i v zahraničí. Analýza konceptu „ruského světa“, jakož i role, již tato ideologie sehrává v zahraniční politice Ruské federace vůči zemím postsovětského prostoru, je potom náplní kapitoly 4.

Druhá část knihy zastřešuje tematický blok pěti navzájem provázaných studií. Ty podávají již průřez aktuální ruskou válečnou kampaní proti Ukrajině. Ruské vojenské myšlení, zdá se, prodělalo v posledních letech značný vývoj. Úkolem této části výstupu je seznámit čtenáře blíže s konceptem hybridního válčení, který byl podle všeho vzat ruským generálním štábem za základ při plánování, přípravě a provedení této operace, jak napovídá analýza dvou hlavních fází ukrajinské kampaně. Kapitola 5 rozebírá průběh invaze, okupace a anexe Krymu v únoru a březnu 2014. Kapitola 6 podává základní chronologii ozbrojeného konfliktu na východě Ukrajiny, od iniciování prvních násilných střetů v polovině dubna 2014 do uzavření druhého balíku minských dohod v únoru 2015.

Ruská agrese proti Ukrajině nemá však pouze vojenskou dimenzi. Neméně důležitá role připadá na nevojenské způsoby a prostředky vedení kampaně. Teprve jejich integrované, koordinované, plnospektrální nasazení a sofistikovaný mix propůjčují modernímu válčení jeho současnou podobu. Z toho důvodu jsme do předložené analýzy ruské hybridní války proti Ukrajině zařadili rovněž tři samostatně stojící studie zkoumající každá fungování jedné vybrané klasické dimenze moci ruského státu. Z arzenálu ekonomických nástrojů vlivu v tomto kontextu dlouhodobě vyniká především instrumentalizace dodávek strategicky důležitých energetických surovin, zvláště pak zemního plynu – otázka, kterou rozebírá samostatně kapitola 7. V návaznosti na to pak kapitola 8 zprostředkovává čtenáři fenomén informačních válek. Dosahuje toho pomocí studie informačně psychologických operací ruského státu vůči vlastní populaci doma, proti Ukrajině a ve vztahu k zemím Západu. Konečně poslední část tohoto bloku – kapitola 9 – se soustřeďuje na utváření ruských vlivových struktur v Evropě skrze korupci politických elit, podporu antisystémových, zpravidla krajně pravicových uskupení, jakož i další formy subverze. Tyto aktivity exemplifikuje pomocí případové studie v současnosti asi nejvýznamnější nacionálně populistické politické strany v Evropě – Front national ve Francii.

Třetí tematický blok je zaměřen primárně na průvodní jevy a dopady, jež probíhající rusko-ukrajinský konflikt vyvolal. Náš výklad sleduje nejprve reakci relevantních třetích aktérů, kteří se ukázali být nejvíce dotčeni probíhajícím ozbrojeným konfliktem. Světové společenství, v čele s Evropou a Spojenými státy, odpovědělo na ruskou anexi Krymu a vpád do Donbasu v prvé řadě sérií restriktivních opatření a sankcí, jež úměrně eskalaci násilí

na východě Ukrajiny vygradovaly až v sankční válku mezi Moskvou a Západem. Kapitola 10 představuje obsah jednotlivých invokovaných opatření s ohledem na jejich zacílení a podává zhodnocení dopadu západních sankcí na ruskou politiku, ekonomiku a společnost. Kapitola 11 naznačuje hlavní linie strategického myšlení Washingtonu ve věci možného vyzbrojení Ukrajiny, tak jak tyto úvahy našly svůj výraz v americké politické a expertní debatě.

Ruská agrese proti Ukrajině vyjevila zároveň mimořádnou geostrategickou citlivost některých dalších zemí Evropy ležících v bezprostředním ruském sousedství. Patrně nejvíce exponovaným a – vzhledem k potenciálním důsledkům nezvládnutí nastoupené trajektorie vývoje – jednoznačně také nejzranitelnějším článkem demokratického společenství Západu jsou v současnosti zejména tři republiky Pobaltí obnovivší svou státnost teprve s rozpadem Sovětského svazu v roce 1991. Litva, Lotyšsko a Estonsko, s ohledem na vojenskou nehajitelnost tohoto teritoria, se mohou stát obzvlášť lákavým terčem destabilizačních snah ruského režimu a jeho pokusů otestovat soudržnost Severoatlantické aliance a tím naplno obnažit slabiny stávající evropské bezpečnostní architektury. Právě do tohoto prostoru je od roku 2014 směřována největší pozornost. Kapitola 12 mapuje vnitřní situaci v pobaltských republikách se zřetelem k faktorům ruských menšin. Načrtává základní krizové scénáře spojené s uvažovanou ruskou agresí proti Pobaltí a dokumentuje postupnou adaptaci obranných doktrín členských států NATO na akcelerující zhoršování mezinárodního bezpečnostního prostředí.

Předložený obrázek by pochopitelně byl notně neúplný bez přihlédnutí k vývoji země, jež byla probíhajícím ozbrojeným konfliktem zasažena z povahy věci vůbec nejtěživěji. Proto byly do výsledné práce zahrnuty rovněž dvě zvláštní kapitoly pojednávající o dopadech války na ukrajinskou společnost. Ruská agrese katalyzovala především změny v ukrajinském kolektivním vědomí. Kapitola 13 sleduje proměny veřejných nálad na Ukrajině od Revoluce důstojnosti na přelomu let 2013/2014 přes ruskou anexi Krymu po vpád do Donbasu a s tím i posuny, k nimž v důsledku tohoto vývoje došlo na ukrajinské politické scéně. S využitím dat sociologických šetření vyvrací nejčastější zavedená klíše ohledně domnělého rozdělení Ukrajiny na dva vzájemně nesmiřitelné tábory jakoby předurčující Ukrajinu k rozpadu. Konečně kapitola 14 nabízí pohled do zákulisí ukrajinské oligarchie pomocí sondy do tamního fotbalového prostředí.

Funkci samostatného závěru plní kapitola 15, jež syntetizuje některá zjištění. K interpretaci námi sesbíraného materiálu užívá tato část instrumentarium vypůjčené z oblasti revidované teorie modernizace. V souladu s touto optikou nahlíží poslední rusko-ukrajinskou válku jako konflikt mající hodnotové pozadí.

Předkládaná práce je společným dílem kolektivu autorů působících při Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Autorský tým fungoval ve složení Jan Šír (celková koncepce výstupu a výzkumný design, úvod, kapitola 2, revize a editace finálního textu), Karel Svoboda (řízení projektu, kapitola 3), Nikola Karasová (kapitola 10, technická redakce, indexace výstupu) a Václav Lídl (kapitola 4, administrace projektu). Na zpracování jednotlivých částí textu se dále autorsky podíleli Jan Buchar (kapitola 5), Jakub Kučera (kapitola 7), Kateřina Hamatová (kapitola 8), David Emler (kapitola 9), Jiří Pondělíček (kapitola 11), Luboš Švec a Olga Lukešová (kapitola 12), Michal Lebduška (kapitola 13) a Vojtěch Raiman (kapitola 14); autorem závěru je Matěj Sviták (kapitola 15). S potěšením kvitujeme autorský vklad dvou zahraničních hostů, díky čemuž se nám podařilo ve finálním výstupu zaplnit mezery, které nebylo v našich silách pokrýt z vlastních zdrojů. Autorem kapitoly 1 (v překladu Miroslava Ottomanského) je Mychajlo Samus z Center for Army, Conversion and Disarmament Studies v Kyjevě. Kapitulu 6 (překlad Jitka Charvátová) zpracoval nezávislý bezpečnostní expert Jurij Fjodorov.

Práce je výstupem specifického vysokoškolského výzkumu „Post-post-Cold War Order: nová světová geopolitika?“ MŠMT 260 234/2015, který byl uskutečňován na půdě Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v průběhu roku 2015. Výsledný text reflektuje – v souladu s původním záměrem – stav věcí k první polovině roku 2015. Při finalizaci výstupu a následné redakci jsme se již omezili jen na výběrovou aktualizaci rukopisu, sledující v prvé řadě opravu těch dat, jež mezitím neúprosně zastarala. Sáhnut k rozsáhlejšímu úpravám a doplnění textu ve světle nejnovějšího dění jsme již neshledali příliš účelným, zčásti z praktických důvodů, s ohledem na celkový objem výstupu a tím i prací s tím spojených, zčásti také s ohledem na nutnost dodržení nezbytných minimálních metodologických nároků kladených na odborný výstup tohoto druhu. Vyjadřujeme v této souvislosti svůj dík Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy České republiky za poskytnutou účelovou podporu projektu.

Děkujeme Nakladatelství Karolinum za profesionální zpracování dodaného rukopisu a podkladů a za hladkou přípravu knihy k vydání. Děkujeme rovněž všem kolegům, přátelům a blízkým; bez jejich nasazení a kontinuální podpory by byla výsledná práce mnohem skromnější. Za vynikající pomoc s obstaráváním některých těžko dostupných materiálů, zprostředkováním kontaktů, připomínkováním dřívějších verzí rukopisu, konzultacemi jednotlivých částí textu, překlady, jakož i sháněním dodatečných finančních prostředků, papírováním a mnohým jiným jsme vděční zejména následujícím osobám: Lenka Víchová, Volodymyr Kopčák, Mychajlo Gončar, Sabina Nováková, Martin Mejstřík, Tomáš Nigrin, Jiří Vykoukal; respektujeme, že ne všichni z těch, kdož by si to zasloužili, si mohou dovolit být zde uvedeni jménem. Za cenné podněty a kritické připomínky, jež ve výsledku napomohly k dopracování textu do předkládané knižní podoby, jsme zavázáni i oběma

odborným recenzentům knihy, Davidu Svobodovi z Ústavu pro studium totalitních režimů a Jefimu Fištejnovi z Radio Free Europe / Radio Liberty. Zodpovědnost za výslednou podobu textu včetně zjištěných nedostatků přirozeně nese vždy konkrétní autor.

Publikace vychází díky systému podpory fakultních monografií FSV UK.

POZNÁMKA K PŘEPISŮM

Přenos reálií napříč kulturami je záležitost, která se neomezuje jen na znalost fungování výchozího a cílového systému a pravidel pro vzájemný převod jednotlivých součástí, nýbrž vyžaduje nezřídka i přihlédnutí k mimojazykovému kontextu. V případě přepisu ukrajinských jmen je tento úkol navíc komplikován tím, že máme co do činění s vícejazyčným prostředím, kde vedle sebe paralelně fungují ukrajinština a ruština, každá s vlastní formou zápisu, a regionálně též některé další jazyky, vše na pozadí utvrzování globální role angličtiny. To v nejednom případě stavělo autory před dilema, jaký jazyk v tom kterém případě zvolit za výchozí, tak aby výsledná podoba záznamu byla nejenom co možná věrná originálu a konformní s pravidly českého pravopisu a zvyklostmi, ale i v rámci celého výstupu více či méně jednotná a samozřejmě též přístupná pro čtenáře, který nemá nutně o Ukrajině hlubší povědomí – což jsou všechno hlediska, která jsou perfektně legitimní a sama o sobě určitě dávají smysl, leč která se ne vždy dají jednoduše skloubit dohromady.

V samotném textu je pro přepis jmen z cizích soustav používána zjednodušená transkripce. V případě, že jsme měli na výběr z více v zásadě rovnocenných variant, kloníme se zpravidla k formě vycházející z ukrajinštiny. Proto v našem textu figuruje uprchlý prezident Ukrajiny Viktor pod příjmením Janukovyč, a ne Janukovič; jeho pravá ruka Ljovočkin vystupuje pod křestním jménem Serhij, a ne Sergej; a společně, dokud se hrála liga v Doněcku, chodili na fotbal fandit klubu Šachtar, a ne Šachťor, ačkoli prvně jmenovaný by jej tak sám od sebe nejspíš nikdy nenazval a podnikatelské zájmy druhého zahrnovaly konkurenční Dynamo. V řadě případů se však již nebylo dost dobře možné či účelné tímto vodítkem řídit, i proto, že se v češtině – často na bázi ruštiny – mezitím zformovala vlastní tradice. V těchto případech se držíme zavedeného výraziva (Kyjev, a ne Kyjiv ani Kijev; stejně tak Charkov, a ne Charkiv; Lvov, a ne Lviv aj.), jakkoli výsledný efekt může ze systémového pohledu působit neujasněně.

V bibliografických poznámkách je důsledně použita standardní transliterace z jazyku originálu, resp. té verze zdroje, kterou měli autoři k dispozici.

I. KOŘENY, VÝCHODISKA, ZDROJE

1. STRATEGICKÝ VÝZNAM UKRAJINY

MYCHAJLO SAMUS

UKRAJINSKÁ GEOPOLITICKÁ VÝZVA

Ukrajina zaujímá specifické postavení mezi několika mocenskými centry; historicky se nacházela na průsečíku os Východ–Západ a Jih–Sever, na rozhraní kočovné a usedlé civilizace, na pomezí větších státních celků s rozdílnou trajektorií vývoje. Právě boj o kontrolu nad ukrajinským územím byl po řadu století hlavní překážkou pro rozvoj ukrajinské státnosti. Historické a geopolitické aspekty vývoje Ukrajiny zároveň zřetelně potvrzují její přínaležitost k Evropě. Ani staletí existence v rámci eurasijského soustátí nedokázala připravit Ukrajince o národní svébytnost s jejich tíhnutím k vývoji na bázi evropských hodnot.

S rozlohou 603,7 tisíc km² je Ukrajina v současnosti největším státem Evropy. Hraničí s Polskem, Slovenskem, Maďarskem, Rumunskem, Moldavskem, Ruskem a Běloruskem. Z jihu Ukrajinu obklopují Azovské a Černé moře.

Přes území Ukrajiny procházejí strategické tranzitní ropovody a plynovody, železniční a silniční tahy a přenosové sítě.

Na Ukrajinu připadá celých 30 % světových zásob černoze země a zhruba 25 % veškeré orné půdy v Evropě. Ukrajina zaujímá přední příčky v objemu zemědělské výroby (patří jí první místo na světě ve vývozu slunečnicového oleje, třetí místo ve vývozu kukuřice, čtvrté ve vývozu ječmene)¹ a má veškeré předpoklady k dalšímu navyšování kapacit v této sféře.

Páteř ukrajinské průmyslové výroby tvoří hutní a chemický průmysl, lehký průmysl, palivoenergetický komplex a strojírenství. Ukrajina disponuje uzavřeným cyklem výroby letecké a kosmické techniky. Kyjevský podnik Antonov je konstruktérem světoznámých transportních letounů, záporožský Motor Sič si uchovává postavení monopolního dodavatele motorů do vrtulníků sovětské, resp. ruské výroby a mykolajivský Zorja-Mašproekt je jedinou zbrojovkou v prostoru bývalého Sovětského svazu specializující se na výrobu lodních plynových turbín. Díky zahraničním prodejem ročně za více

1 „Ukrajina – perša v sviti za eksportom sonjašnykovoji oliji“, *Finance.ua*, 29. června 2015, <http://news.finance.ua/ua/news/-/353324/ukrajina-persha-v-sviti-za-eksportom-sonyashnykovoyi-oliyi>.

než miliardu dolarů se ukrajinský zbrojní průmysl drží v desítkách největších exportérů zbraňových systémů a vojenské techniky na světě.²

V podmínkách války s Ruskem nastaly pro ukrajinský průmysl, zejména pak pro zbrojní, letecký a kosmický průmysl, nelehké časy. Ukrajinské podniky zpravidla až do poslední chvíle pokračovaly v zavedené „sovětské kooperaci“ v rámci jednoho produkčního řetězce. Bylo to jednodušší než se modernizovat a hledat partnery jinde ve světě. Nyní je Rusko nepřítel a taková společná výroba třeba bitevních vrtulníků je principiálně nemožná. V podobné situaci se ocitly stovky ukrajinských podniků, které po rozpadu Sovětského svazu nechťely nebo neuměly opustit zděděný model výrobní kooperace. Teď stojí před náročnou výzvou – najít nové partnery, nové technologie, nová odbytiště a pozvednout se na kvalitativně vyšší úroveň. Anebo skončit v propadlišti dějin. Ať je to sebeobtěžnější, přesně takto bolestnou očistu si žádají radikální ekonomické reformy.

V demografickém ohledu se Ukrajinci (42,8 milionů obyvatel) řadí mezi největší národy v Evropě.³ Díky vyspělé vzdělanostní struktuře, jakož i kvalifikované pracovní síle⁴ zaujímají ukrajinští odborníci důležité místo ve vývoji vyspělých, v první řadě informačních technologií.⁵

Ukrajina je evropský stát. To je dáno její historií, zeměpisnou polohou, příslušností ke kulturním tradicím evropské civilizace, demografickým složením a v neposlední řadě také nejrozmanitějšími kontakty s ostatními evropskými zeměmi. Navzdory tomu evropské země doposud pohlížejí na Ukrajinu především jako na stát postsovětského prostoru a součást sovětské, resp. ruské sféry vlivu, ačkoli již sama existence nezávislé Ukrajiny, s jejím lidským, intelektuálním, ekonomickým a vojenským potenciálem, zásadním způsobem mění geopolitickou mapu Eurasie.

Vítězství Ukrajiny v probíhající válce s Ruskem – vítězstvím Ukrajiny se v daném případě rozumí nikoli nutně ruská vojenská porážka, nýbrž uhájení ukrajinské státnosti a úspěšná integrace Ukrajiny do evropských struktur –

2 „Ukroboroprom za rik pidpysav kontraktiv z eksportu zbroji na mil'jard dolariv“, UNIAN, 9. července 2015, <http://economics.unian.ua/industry/1098906-ukroboroprom-za-rik-pidpysav-kontraktiv-z-eksportu-zbroji-na-milyard-dolariv.html>.

3 Čysel'nist' naselennja (za ocinkoju) na 1 červnja 2015 roku ta serednja čysel'nist' u sični-travni 2015 roku, Deržstat Ukrainy, 1. června 2015, http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/kn/kn_u/kno515_u.html. Jde o průběžná data (odhad) k 1. červnu 2015 bez okupovaných území Krymu a Sevastopolu.

4 Celých 76 % obyvatel Ukrajiny má ukončeno přinejmenším vyšší odborné vzdělání. Viz „Ochvat naselenija Ukrainy vysšim obrazovanijem sostavljajet 76 % – Institut demografii“, UNIAN, 15. prosince 2014, <http://www.unian.net/society/1023768-ohvat-naseleniya-ukrainyi-vyisšim-obrazovanijem-sostavlyajet-76-institut-demografii.html>.

5 Ukrajina je tak například regionálním lídrem na trhu IT-outsourcingových služeb a programování ve střední a východní Evropě. Viz „Issledovanije servisom top\$dev rynku autsors-programirovanija Vostočnoj Jevropy“, top\$dev, 29. ledna 2015, [http://top\\$dev.org/blog/obzor-rinka-freelance-2014.htm](http://top$dev.org/blog/obzor-rinka-freelance-2014.htm).

posílí mocenský potenciál sjednocené Evropy, což otevře možnosti pro postupnou transformaci Ruské federace v reálnou federaci či konfederaci nových demokratických států a dovolí vytvořit nové podmínky pro prosazování evropských zájmů v prostoru Eurasie. To v konečném důsledku napomůže též k nastartování tolik potřebné reformy systému mezinárodních vztahů, který dnes vyloženě trpí destruktivními kroky Ruska, usilujícího o nic menšího než o destabilizaci celé mezinárodněprávní soustavy.

A naopak. Vítězství Ruska v nynějším konfliktu s Ukrajinou – vítězstvím Ruska se zde rozumí zničení ukrajinské státnosti a navrácení území Ukrajiny pod ruskou nadvládu – povede ke kritické destabilizaci poměrů ve východní Evropě, jelikož nová linie střetu se posune o pár tisíc kilometrů dál na západ. Výsledkem bude definitivní krach stávajícího mezinárodního uspořádání a s tím i další oslabení EU pod tlakem existujících problémů, jako jsou nekontrolovaný nárůst bezpečnostních rizik, problémy migrace či prohlubování rozdílů ve vyspělosti jednotlivých členských zemí. A co víc, dalším vítězstvím v pomyslném střetu se Západem – a přesně v tomto smyslu prezentuje Kreml nynější konflikt s Ukrajinou – Putin ještě více upevní svoje postavení, jak doma, tak i mezi svými obdivovateli v zahraničí, a získá volnou ruku k ovládnutí dalších území v Evropě.

Přibližně takový průběh událostí předpovídal před více než dvaceti lety významný americký geostratég Zbigniew Brzezinski:

Ukrajina, nový a významný prostor na eurasijské šachovnici, je geopolitickým ohniskem, protože pouhá její existence jako nezávislého státu napomáhá k transformaci Ruska. Bez Ukrajiny přestává být Rusko eurasijským impériem. Rusko se bez Ukrajiny stále ještě může snažit o imperiální status, ale v případě úspěchu by se stalo především asijským imperiálním státem, jenž by byl pravděpodobně zatažen do vyčerpávajících konfliktů s probuzenými státy Střední Asie [...]. Pokud však Moskva opět dosáhne kontroly nad Ukrajinou s jejími 52 miliony obyvatel, nerostným bohatstvím a přístupem k Černému moři, získá tak automaticky prostředky, jak obnovit své postavení mocného imperiálního státu rozkládajícího se v Evropě i v Asii. Ztratí-li Ukrajina nezávislost, důsledky této skutečnosti se okamžitě projeví ve Střední Evropě a v geopolitické ohnisko na východní hranici sjednocené Evropy se přemění Polsko.⁶

6 Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives* (New York, NY: Basic Books, 1997), 46. Cit. dle českého vydání knihy *Velká šachovnice: K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha* (Praha: Mladá fronta, 1999), 52–53.

POSTSOVĚTSKÝ OMYL ZÁPADU

Otázka významu Ukrajiny pro Evropu a naopak Evropy pro Ukrajinu je v současnosti jedním z ústředních témat mezinárodní politiky v regionálním i globálním měřítku. Právě tento problém vzbuzuje v odborných a expertních kruzích vášnivě historické, ekonomické, vojenské a politologické diskuse. Evropané dodnes příliš netuší, proč by mělo být v jejich zájmu podporovat tento zkorumpovaný stát kdesi na východě a riskovat tak potenciálně zničující konfrontaci, když po dobu posledních více než tří set let byla Ukrajina, alespoň její velká část, prakticky nepřetržitě pod kontrolou Ruska. Ukrajinci, sotva povstali proti Janukovyčovi, ocitnuvši se ve válce s Ruskem, zase nedokážou pochopit, že jim Evropa v této obraně před společnou hrozbou ze strany státu žijícího podle zákonů 19. století a jeho tažením za obnovu „historické spravedlnosti“ dost nepomáhá.

Vysvětlit Ukrajincům, proč jim Evropa, potažmo Západ dost nepomáhá, přitom nedá moc námahy. Ukrajina v posledních pětadvaceti letech demonstrovala pouze negativní příklady budování státu, oligarchizace ekonomiky a neefektivních forem vládnutí. Nezapojovala se do řešení celoevropských problémů. Rozhodla se neusilovat o vstup do NATO; tím odmítla nést spolu s Evropou odpovědnost za obranu a bezpečnost kontinentu. Stejně tak ani nepodnikla kroky potřebné ke vstupu do EU a nevyužila možnosti integrace do evropského politického, hospodářského, sociálního a kulturního prostoru. Proč by tedy měli dnes Evropané Ukrajině pomáhat, či snad válčit, a doplácet tak na ukrajinské chyby? Spravedlivější bude, když si Ukrajinci konečně uvědomí svou odpovědnost za vlastní zemi a krok za krokem dospějí k tomu, že jediné budou-li sami bojovat za svou svobodu a budou-li v tomto boji se zbytkem demokratického světa solidární, budou i ostatní považovat Ukrajinu za rovnoprávného partnera a spojence.

Vysvětlit Evropanům důležitost Ukrajiny a její význam vyžaduje naopak o poznání větší úsilí. Ukrajina byla v Evropě povětšinou vnímána jen jako součást ruského či sovětského impéria. Mohli bychom dlouze hovořit o nejružnějších přístupech k ukrajinské otázce. Připomeňme asi nejzářnější moment moderních ukrajinských dějin – rozpad Sovětského svazu. Tehdy prožívali Ukrajinci vzednutí národního uvědomění a nadšení srovnatelné se současnou situací. I když, budeme-li objektivní, tehdy byl osud Ukrajině mnohem příznivěji nakloněn. Slábnoucí Moskva, drcena vnitřními systémovými problémy a tlaky, hovořila o začátku „nové éry v mezinárodních vztazích“, o „věčném míru“, o „Evropě od Lisabonu po Vladivostok“. Zdálo se, že se Ukrajincům nakonec povede vymanit se z kremelského sevření a začít naplňovat svůj dávný sen – budovat normální evropský stát.

V těchto jinak příznivých podmínkách se Ukrajině nedostávalo ještě jedné nezbytné věci, a sice podpory Západu. Nikoli finanční nebo materiální,

nýbrž politické, chcete-li, mentální, psychologické. Ukrajinci doufali, že jim Evropa pomůže oprostít se od reliktů komunismu a poradí, jak vybudovat funkční demokratické zřízení. Zjednodušeně řečeno očekávali, že se k nim bude Západ stavět obdobně jako třeba k Československu, Polsku nebo Maďarsku. Ačkoli Ukrajina potřebovala snad ještě citlivější přístup. Přece jen, na rozdíl, řekněme, od Československa neměla s budováním státu prakticky žádnou pozitivní zkušenost. Přes tři století byla součástí Ruského impéria, z toho přes sedmdesát let součástí vůbec nejkrvavější říše v dějinách – Sovětského svazu, který neváhal zlikvidovat miliony vlastních obyvatel, nechal deportovat celé národy a nemilosrdně potíral sebemenší náznak odlišnosti. Po celá staletí ruské a sovětské impérium pokřivovalo vše ukrajinské. Odkud se tedy na Ukrajině v roce 1991 měli najednou vzít profesionální státní manažeři? Jak by se tam mohli zjevit političtí stratégové, kteří by dovedli vmžiku zformulovat ucelenou koncepci rozvoje nezávislého státu v podmínkách rozpadu impéria? Jak by po desítkách let důsledného přetváření v *homo sovieticus* mohli Ukrajinci prakticky z nuly vybudovat občanskou společnost? Západ by býval mohl Ukrajině pomoci tyto schopné lidi najít, mohl Ukrajincům napomoci v tom, aby si uvědomili, že to jsou oni, kdo nesou odpovědnost za budování nového státu. Jenže to se nestalo. Uplynulo sotva pár let, šance byla promarněna a dlouholetí straničtí pohlaváři, již jako noví státotvůrci, převzali kontrolu nad všemi sférami života bývalé sovětské republiky.

V okamžiku rozpadu Sovětského svazu se Ukrajinci, v každém případě jejich převážná většina, autenticky cítili být součástí nové Evropy a s optimismem vzhlíželi ke změnám. Západ však ještě neviděl budoucnost Ukrajiny mimo svaz s Ruskem. Západ nebyl připraven nabídnout Ukrajině kýženou pomoc, setrváváje sám v zajetí vlastních stereotypů, fixních idejí a obav, a namísto toho raději vsadil na podporu Moskvy v její snaze – jakkoli navenek v poněkud měkčí variantě – o zachování společného soustátí.

Na Ukrajině mají dodnes v paměti studenou sprchu, jíž se jim dostalo od Margaret Thatcherové během její návštěvy Kyjeva v červnu roku 1990, rok před rozpadem Sovětského svazu. Kyjevané vítali Železnou lady v ulicích s transparenty, na nichž stálo: „Ukrajina míří k evropskému domovu.“ Je ironií dějin, že pod týmiž hesly v listopadu 2013 začínala Revoluce důstojnosti. Celých třiatdvacet let před vypuknutím událostí na Majdanu se v ukrajinském parlamentu, Nejvyšší radě tehdy ještě Ukrajinské sovětské socialistické republiky, snažili patrioticky smýšlející poslanci vyjasnit stanovisko premiérky Jejího Veličenstva k vystoupení Ukrajiny ze Sovětského svazu. „Paní Thatcherová, co můžete říci k otevření ambasády Ukrajiny v Londýně?“ netrpělivě se jí ptali. Odpověď Thatcherové Ukrajincům naprosto vyrazila dech: „My nemáme ambasády pro Kalifornii, pro Quebec, pro státy v Austrálii.“⁷

7 „Zarik do rozvalu SRSR Tetčer obrazyla Ukrajinu, porivnjavšy jiji z Kalifornijeju“, *TSN.ua*, 10. dub-

Další dotaz na Thatcherovou se týkal perspektiv vstupu Ukrajiny do Evropského společenství (nutno znovu zdůraznit: psal se rok 1990, ale stejný dotaz jako by klidně mohl zaznít na včerejší tiskové konferenci britského úřadu vlády): „Ukrajina je člen Organizace Spojených národů, a podle sovětského i mezinárodního práva je tedy subjekt mezinárodních vztahů. Jak by se vaše vláda tvářila na návrh, že by se Ukrajina mohla přímo zapojit do celoevropského procesu a také přistoupit k ES?“ Odpověď Thatcherové byla pro Kyjev opět navýsost chladná:

Myslím, že v tento moment bychom nepovažovali za pravděpodobné, že bychom se měli pouštět do nějakých zvláštních ujednání. Naší politikou v tento moment je, že sestáváme v Evropském společenství z dvanácti států, že procházíme ohromnými změnami a že máme společnou politiku pro obchod a pracujeme na tom, aby podmínky pro obchod byly stejné ve všech dvanácti státech v tom smyslu, že budeme povinně dodržovat stejné bezpečnostní standardy, stejné standardy pro elektřinu a že každá z našich profesí bude moci provozovat živnost v úplně každé zemi Společného trhu. To je ohromná ekonomická integrace. Je to patrně největší výzva, kterou jsme kdy před sebou měli, stane se tak do konce roku 1992, a v současnosti tedy o rozšíření našich hranic jako Společenství neuvažujeme.⁸

V srpnu roku 1991, tři týdny před vyhlášením nezávislosti Ukrajiny, vystoupil v ukrajinském parlamentu s řečí, jež měla jako Chicken Kiev Speech posměšně vejít do historie, prezident Spojených států amerických George Bush st.⁹ Jak vzpomíná první ukrajinský prezident Leonid Kravčuk, prezident Bush se tehdy netajil obavami, že by Ukrajině mohlo připadnout 176 sovětských mezikontinentálních balistických střel dislokovaných na ukrajinském území. Sovětský prezident Michail Gorbačov podle Kravčukova přesvědčení záměrně strašil Bushe tím, že v případě zhroucení Sovětského svazu dojde k rozpadu systému centrální kontroly jaderných zbraní a všechny ukrajinské rakety s jadernými hlavicemi budou namířeny na Spojené státy.

Jel jsem tenkrát s Bushem v jednom voze a on mi povídá: „Až přijedeme do Nejvyšší rady, dám Vám přečíst svůj projev.“ Zeptal jsem se ho: „A nač?“ Odpověděl: „Chtěl bych

na 2013, <http://tsn.ua/politika/za-rik-do-rozvalu-srsr-tetcher-obrazila-ukrayinu-porivnyavshi-yiyi-z-kaliforniyeyu-289833.html>. Kompletní přepis premiérčina vystoupení v Nejvyšší radě viz Margaret Thatcher, Speech to Ukrainian Supreme Soviet (9 June 1990), Margaret Thatcher Foundation, <http://www.margaretthatcher.org/document/108116>.

8 Margaret Thatcher, Speech to Ukrainian Supreme Soviet.

9 Přepis Bushova vystoupení v ukrajinském parlamentu viz „President Bush's address to Ukrainian SSR Supreme Soviet“, *The Ukrainian Weekly* LIX, č. 31, 4. srpna 1991, http://ukrweekly.com/archive/1991/The_Ukrainian_Weekly_1991-31.pdf. Autorství Bushova „kyjevského kotletu“ bývá připisováno Condoleeze Rice.

slyšet Váš názor, co mi řeknete na to, co hodlám pronést z tribuny.“ Přečetl jsem to a řekl jsem mu: „Nejvyšší rada tohle nepřijme.“ A on to trochu zmírnil. Původně to bylo ještě horší.¹⁰

Prezident Spojených států vystoupil před poslance Nejvyšší rady s podporou Gorbačovova vedení a jeho projektu nové svazové smlouvy a příznačně svoje ukrajinské hostitele varoval před „sebevražedným nacionalismem“ a „beznadějným kurzem k izolaci“.¹¹ Není bez zajímavosti, že americký tisk citoval poslance z jižní Ukrajiny, tedy z oblasti, kde podle Kremlu žije proruský orientované obyvatelstvo, Nikolaje Korobka, který neskrýval nad projevem rozčarování: „[Prezident] Bush se zjevně nedomnívá, že by národy dezintegrujícího se impéria mohly mít právo samy rozhodovat o vlastní budoucnosti. Jsme s jeho řečí nespokojeni.“¹²

Právě tato pozice na Západě ve skutečnosti převládala po následující více než dvě desetiletí. Rusko zůstávalo oním centrem, jehož stabilní vývoj měl předurčovat úspěch celého postsovětského prostoru. Na Západě uvažovali asi takto: jestli dokážeme Rusko změnit, transformovat je ve svobodný demokratický stát, pak se i ostatní postsovětské státy vydají stejnou cestou a pozvolna, pod vlivem tradičního centra, se přemění ve vzorové evropské demokracie. Jenže tenhle kalkul se ukázal jako mylný. Strategie Západu ve vztahu k Rusku a postsovětskému prostoru skončila naprostým fiaskem. Namísto demokratického Ruska máme dnes před sebou nevypočitatelnou jadernou mocnost, v jejímž čele stojí bývalý důstojník KGB s manýry bosse podsvětí. Namísto nových postsovětských demokracií tu máme ve větší či menší míře zkorumpované oligarchie, jež pokládají své státy za korporace, z nichž jim plynou pohádkové zisky. A to vše je do značné míry důsledkem právě chybného vyhodnocení toho, jaký má Ukrajina význam pro Evropu a pro Rusko, důsledkem nepochopení, že Rusko se nemůže změnit a že nemůže jít demokratickou cestou, dokud si bude udržovat kontrolu nad Ukrajinou. Západní politici si vytrvale odmítají přiznat, že jedině tehdy, podaří-li se vybudovat úspěšnou demokratickou Ukrajinu podle evropského stříhu, budou teprve moci nastat podmínky pro eventuální přeměnu Ruska ve federaci či konfederaci demokratických národů, která nebude již svou pouhou existencí představovat hrozbu pro své sousedy, Evropu a celý civilizovaný svět.

10 „Kravčuk: u 1991 roci Buš bojavsja Ukrajinu čerez jadernu zbroju“, *TSN.ua*, 27. srpna 2011, <http://tsn.ua/ukrayina/kravchuk-u-1991-roci-bush-boyavsya-ukrayinu-cherez-yadernu-zbroju.html>.

11 President Bush's address to Ukrainian SSR Supreme Soviet.

12 Jack Nelson, „Bush Praises Union Treaty in Restive Ukraine“, *Los Angeles Times*, 2. srpna 1991, http://articles.latimes.com/1991-08-02/news/mn-222_1_union-treaty/2.

GEOPOLITIKA PUTINOVA IMPÉRIA

Abychom pochopili, nakolik byly tyto snahy Západu Rusko změnit pošetilé, připomeňme si některé postuláty geopolitické teorie neoeurasijství Alexandra Dugina, jež tvoří jádro současné ruské neoimperiální strategie. Ve své knize *Osnovy geopolitiki* hovoří Dugin o „výjimečném poslání“ Ruska a jeho „planetární roli“:

Rusko není jen jedním ze států kontinentu. Je to kategorie náležející k základním principům celé geopolitiky. Rusko je „Heartland“, „geografická osa dějin“, Pevnina. Rusko je Eurasie. Tento jeho význam není odvozen od bloků, od ideologie, politické orientace, specifík režimu; kontinentalita je jeho historický, geografický a geopolitický úděl.¹³

Otázku volby mezi „atlantismem“ a „eurasianismem“, tvrdí Dugin, nelze v případě Ruska vůbec takto stavět, poněvadž Rusko je již svou podstatou „eurasijská síla“:

Rusko může přestat plnit svoji roli v rámci planetárního celku jedině tehdy, dojde-li k jeho úplnému geografickému zániku; nebude-li ruský stát, při zachování existence eurasijské kontinentální masy, s to tuto misi plnit, dříve či později stejně nutně vznikne v těchto hranicích nový politický útvar, jenž na sebe vezme jeho funkci „geografické osy dějin“. Dokud však Rusko existuje, zůstává osou eurasijského vektoru v planetárním měřítku.¹⁴

Samotné centrum impéria chápe Dugin takto:

Historické centrum Heartlandu není neměnnou geografickou veličinou. Nynější hlavní město Ruska Moskva je zároveň pokračovatelkou linie slovanských metropolí (Kyjeva a Vladimíru) a linie Čingischánových stepních táborů. Jako geopolitická syntéza Lesa a Stepí má Rusko hned dvě historicko-geografické tradice, jež ve svém souhrnu tvoří základ svérázu ruské cesty.¹⁵

Kyjev v tomto smyslu považuje Dugin za jednu ze dvou základních historicko-politických tradic eurasijského impéria. Z toho plyne, že dokud bude existovat Ruská říše, Moskva se svých snah o udržení a obnovu kontroly nad Kyjevem a Ukrajinou nikdy nevzdá.

Nedávné peripetie kolem hledání vhodného místa pro stavbu pomníku kyjevského knížete Vladimíra v Moskvě jsou ostatně obzvláště výmluvné.

¹³ A. G. Dugin, *Osnovy geopolitiki* (Moskva: ARKTOGEJA-centr, 2000), 170.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., 172.

Ukrajinský politický komentátor Vitalij Portnikov se domnívá, že se Vladimir Putin ve skutečnosti již delší dobu asociuje s kyjevským knížetem Vladimírem a je přesvědčen o svém poslání vstoupit do dějin jako „nový ochránce víry“ a „sjednotitel ruských zemí“. To hlavní, o čem tu běží, je, že Vladimír byl ruský kníže. K Ukrajině žádný vztah nemá. A že vládl v Kyjevě? Na tom přece není nic divného. Kyjev je Rusko. Portnikov píše:

Zhmotněním tohoto historického bludu se měl stát velkolepý památník knížete v Moskvě na Vrabčích horách. Památník se měl tyčit nad městem a připomínat jeho obyvatelům nejen knížete, ale také jeho následovníka. Tenhle projekt se Putinovi obzvlášť líbil. Velmi totiž připomíná jeden projekt Stalina, který nařídil demolici chrámu Krista Spasitele a na jeho místě chtěl nechat vystavět Palác sovětů s obří sochou dalšího Vladimíra – Lenina. Lenin se měl tyčit nad Moskvou a připomínat jejím obyvatelům triumf bolševismu a Leninova následovníka – Stalina.¹⁶

Krom toho, sám Putin prohlašuje, že k „historickému znovusjednocení“ Krymu a Sevastopolu s Matičkou Rusí v roce 2014 došlo ve spojitosti se křtem kyjevského knížete Vladimíra v Chersonésu. Právě tím se teď v Rusku vysvětluje, proč jsou tato území pro Rusy „posvátná“.¹⁷

Ríkají-li tedy dnes západní politici či vojenští činitelé, že ruskou anexi Krymu a ofenzivu v Donbasu nečekali, pak to znamená, že nejspíš nečetli Duginovy práce pozorně. Ve svém nejcitovanějším díle Dugin totiž dále tvrdí, že „imperativ geopolitické expanze v jižním směru předurčuje i strukturu uspořádání těch oblastí, které jsou administrativní součástí území Ruska nebo leží na území s ním spřízněných států“.

Podle Dugina náleží k „ruskému Jihu“ tyto oblasti:

- 1) Sever Balkánského poloostrova od Srbska po Bulharsko;
- 2) Moldávie a jižní a východní Ukrajina;
- 3) Rostovská oblast a Krasnodarský kraj (přístav Novorossijsk);
- 4) Kavkaz;
- 5) Východní a severní pobřeží Kaspiku (území Kazachstánu a Turkmenistánu);
- 6) Střední Asie, včetně Kazachstánu, Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu;
- 7) Mongolsko.¹⁸

Dále Dugin předjímá proslulý Putinův výrok o zhroutilí Sovětského svazu jako „největší geopolitické katastrofě 20. století“:

16 Vitalij Portnikov, „Knjaz'-bezprytul'nyk: naviščo Rosiji Volodymyr?“, *Radio Svoboda*, 11. července 2015, <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27121604.html>.

17 Poslanije Prezidenta Federal'nomu Sobraniju, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 4. prosince 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/47173>.

18 Dugin, *Osnovy geopolitiki*, 197.

Rozpad SSSR a to, že na místě někdejších svazových republik vznikly samostatné politické útvary, je ukázkový příklad toho, jak rezignace na vnější expanzi směrem k jižnímu pobřeží kontinentu (stažení sovětských vojsk z Afghánistánu) s sebou nevyhnutelně nese ústup hajitelných hranic Moskvy daleko na sever, do hloubi vnitrozemí. Oslabení kontinentální přítomnosti ovšem nikdy neplodí vakuum nebo posílení suverenity „osvobozených“ území, jelikož provinční status těchto území sám o sobě vylučuje jejich geopolitickou autarkii. Na místo tellurokratického vlivu Moskvy automaticky (v té či oné podobě) přichází thallasokratický vliv atlantismu. Strukturu celého vnitřního pásma „ruského Jihu“ je tudíž nutno od prvopočátku chápat jako nástupní prostor pro eventuální ofenzivu.¹⁹

Konečně takto výstižně, zcela nedvojsmyslně, definuje Dugin „ukrajinskou otázku“:

Suverenita Ukrajiny představuje pro ruskou geopolitiku jev natolik negativní, že může v podstatě snadno vyprovokovat ozbrojený konflikt. [...] Skutečnost, že na tomto území vznikl nový geopolitický subjekt (který navíc usiluje o vstup do atlantické aliance), je absolutní anomálie, kterou mohly přivodit z geopolitického pohledu jen naprosto nezodpovědné kroky. Ukrajina jako samostatný stát s jakýmsi územními ambicemi představuje obrovské nebezpečí pro celou Eurasii; hovořit o kontinentální geopolitice, aniž by byl vyřešen ukrajinský problém, ztrácí jakýkoli smysl.²⁰

Dlužno dodat, že Duginův pamflet není žádná publicistika ani politická fantasy, ale učebnice geopolitiky, která je již přes patnáct let masově používána na ruských univerzitách a vojenských akademiích. A co víc, myšlení prezentované v této knize je v Rusku považováno za současnou geopolitickou doktrínu. A soudě nejen podle slov, ale i podle praktických kroků ruského politického a vojenského vedení si již Putin a jeho klika tuto doktrínu plně osvojili a začali ji uvádět v život.

HYBRIDNÍ DÉJÀ VU: 2014 VS. 1917

Ve skutečnosti jsou Duginem zformulované geopolitické modely chování pro moskevský stát charakteristické prakticky od samého momentu jeho vzniku. A právě chronické nedocenění, či spíše nepochopení místa a role Ukrajiny, v historickém kontextu místa a role Ukrajiny-Rusi,²¹ na straně Západu v důsledku napomohlo k tomu, že mohlo na prostranstvích Eurasie

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid., 200.

²¹ Blíže k tomu viz V. B. Bilins'kyj, *Ukrajina-Rus'*. Knyha perša (Kyjiv: im. Telihiy, 2013).

dojít ke zrodu a reinkarnaci imperiálního útvaru zaobírajícího se snahami o uchvácení nových území a podrobení nových národů.

I nyní jsme svědky pokusu o takovouto reinkarnaci. A Západ znovu demonstduje nepochopení situace, podcenění role Ukrajiny při neutralizaci ruských teritoriálních výbojů. A třebaže tentokrát již nejde Ukrajinu zcela ignorovat, jelikož sám ukrajinský národ se postavil agresorovi na odpor a dosud mu nedovolil uskutečnit jeho záměry, stále je ještě předčasné hovořit o tom, že si Evropané plně uvědomují, jaké nebezpečí v sobě skrývá režim Vladimira Putina.

Západní žurnalisté a experti označují poslední ruskou válku, jež započala otevřenou okupací Krymu a pokračovala vpádem do Donbasu, za válku „hybridní“, „unikátní“, či „supermoderní“. Ve skutečnosti Rusko proti Ukrajině válčí s využitím těchto hybridních metod už přes 350 let. A právě to, že na to evropští experti zapomínají, anebo o tom jednoduše nevědí, dovoluje Moskvě úspěšně realizovat její expanzionistické plány. Celé dějiny „Velké Rusi“ jsou v podstatě propagandou na úrovni Dmitrije Kiseljova, snůškou vykonstruovaných mýtů určených k ospravedlnění imperiálních ambicí Kremlu. Pro příklady netřeba chodit daleko. Veškeré snahy ověřit události spojené s Ukrajinou, jak je líčí ruské dějepisce, narazí dříve či později na jeden zásadní problém: chybějí historické prameny. Anebo vyprávějí úplně jiný příběh. Vezměme jen „epochální rusko-ukrajinskou událost“ – Perejaslavskou radu z roku 1654, na níž se podle obecně přijímané – ruské – interpretace dění Ukrajina sjednotila s Ruskem. Velkorusí, zejména sovětsí historici-propagandisté obestřeli tuto událost celou řadou legend, na jejichž základě vznikla jediná „opravdová“, oficiálně platná verze o Perejaslavské radě a o všem, co s ní souvisí. Jestliže ovšem bude někdo chtít pro tento příběh o „znovusjednocení bratrských národů“ nalézt nějakou oporu v pramenech, sotva uspěje. Originály řady dokumentů neexistují. Neexistuje přirozeně ani originál oné stěžejní smlouvy mezi Bohdanem Chmelnyckým a Moskvou.²²

Ředitel Centra pro výzkum problémů sociálních dějin při Institutu historie Národní akademie věd Ukrajiny Viktor Horobec k tomu píše:

Poprvé se na Ukrajině pokoušeli najít originál smlouvy hned po smrti Bohdana Chmelnyckého v srpnu 1657. Dva roky nato ruská strana poskytla „pomoc“ s hledáním Juriji Chmelnyckému. Ovšem jak se ukázalo později, neschopnému synovi velikého hetmana úmyslně podstrčili falsum, aby mu, zaštiťující se jménem jeho otce, vnutili nevýhodné podmínky omezující suverenitu kozácké Ukrajiny. Na podzim roku 1708, poté co přešel hetman Ivan Mazepa na stranu švédského krále Karla XII., pátrali po originálu ukra-

22 Olena Apanovyč, *Ukrajins'ko-rosijs'kyj dohovir 1654 roku. Mify i real'nist'* (Kyjiv: Varta, 1994), 58.

jinsko-ruské smlouvy z roku 1654 z rozkazu Petra I. úředníci oddělení zahraničních věcí – vyslaneckého prikazu. Avšak rovněž bezvýsledně.²³

Podobný obrázek skýtá studium dějin ukrajinsko-ruských vztahů do dnešních dnů. Při představě, že by se dějiny poslední rusko-ukrajinské války měly jednou psát podle ruské televize, nelze se ubránit dojmu, že se v nánoších propagandistické mytologie budoucí generace jednoduše ztratí a nedokážou už věrohodně rekonstruovat, co se ve skutečnosti událo.

Není tedy divu, že hovoří-li západní experti o unikátnosti hybridní války let 2014 a 2015, zřejmě nikdy neslyšeli o hybridní rusko-ukrajinské válce z let 1917 až 1920. Vždyť oficiální historie učí, že na území Ruské říše probíhala „občanská válka“. Tak o jaké rusko-ukrajinské válce může být vůbec řeč?

Rusko-ukrajinská válka z let 1917 až 1920 prakticky do nejmenších detailů kopíruje události a chování Moskvy v letech 2014 a 2015. V listopadu 1917, když se v Petrohradu chopili moci bolševici, přijala Centrální rada v Kyjevě třetí univerzál, jímž vyhlásila vznik Ukrajinské lidové republiky. Bolševikům se to pochopitelně nelíbilo a pokusili se proti ukrajinské vládě zorganizovat ozbrojená povstání v Kyjevě a Oděse. Povstání však byla ukrajinskými vojsky potlačena. Proto již 17. prosince 1917 zaslali vůdcové Sovětského Ruska Lenin a Trockij Centrální radě ultimátum, v němž požadovali, aby přestala proti bolševickým oddílům bojovat a de facto se tak vzdala myšlenky na vytvoření nezávislého ukrajinského státu. Centrální rada Ukrajinské lidové republiky bolševické ultimátum odmítla. Začala rusko-ukrajinská válka.²⁴

Bolševici soustředili v okolí Charkova, Homelu a Brjansku na 160 tisíc vojáků. Dne 22. prosince 1917 obsadily jednotky Rudé armády Charkov a na 25. prosince 1917 tam svolaly „Všeukrajinský sjezd sovětů“. Ten vyhlásil vytvoření Sovětské ukrajinské lidové republiky a prohlásil vládu Ukrajinské lidové republiky za nelegitimní. Už následujícího dne, 26. prosince 1917, zahájila bolševická vojska pochod na Kyjev.²⁵ Rusové přitom použili osvědčený postup, který nachází uplatnění i v současné době: jelikož na území Ukrajiny proti sobě válčí Ukrajinská lidová republika a Sovětská ukrajinská lidová republika, tzn. nominálně dvě ukrajinské vlády, jedná se vlastně o „občanskou válku“ Ukrajinců proti Ukrajincům a Rusko v tomto konfliktu nijak nefiguruje. Přesně tak jako dnes v Donbasu. Bolševiky přitom nijak neznepokojovalo, že na

23 Viktor Horobec', „Den', jakoho ne bulo? Perejaslavs'ka rada 1654 r. v mifach ta realijach“, *Den'*, 28. března 2003, <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/den-yakogo-ne-bulo-pereyaslavska-rada-1654-r-v-mifah-ta-realiyah>.

24 A. Žukovs'kyj, „Ukrajins'ko-Sovjets'ka vijna 1917–1921 rr.“, in *Encyklopedija Ukrajinoznavstva*. T. 9 (Naukove tovarystvo imeni Ševčenko u L'vovi. Perevydannja v Ukrajinі. L'viv 2000, Repryntne vidtvorennja vydannja 1955–1984 rokiv), 3456–3459.

25 Ibid., 3456.

straně Sovětské ukrajinské lidové republiky v „občanské válce“ bojují nikoli ukrajinská vojska, nýbrž regulérní ruská armáda.

Stejně jako v roce 2014 tak i na počátku 20. století Rusko aktivně využívalo nejrůznější „hybridní nástroje“: „pátou kolonu“ v řadách ukrajinských politiků, proruský proletariát v ukrajinských městech, zrádce v silových strukturách Ukrajinské lidové republiky, bolševické propagandisty-agitátory, „účastníky demonstrací“, dopravené zvláště k tomu účelu na Ukrajinu z území sousedního státu, aj. Ofenzivě ruských vojsk zpravidla předcházela bolševická povstání ve městech. Na pozadí postupu Rusů z Charkova na Kyjev tak kupříkladu vypukla bolševická povstání v Oděse a v Mykolajivu a 29. ledna 1918 bolševici zorganizovali povstání v kyjevském závodě Arsenal, jež rozhodujícím způsobem podlomilo schopnost ukrajinských vojsk odolávat ruským jednotkám přibližujícím se k hlavnímu městu Ukrajinské lidové republiky. Dne 9. února 1918 bolševici pod Muravjovovým velením dobyli Kyjev.²⁶

Po uzavření Brestlitevského míru v roce 1918 a osvobození území Ukrajiny od bolševiků ukrajinskými vojsky společně s německými a rakouskými spojenci následně Moskva vypracovala nový „hybridní plán“. V listopadu 1918, zatímco se v Kyjevě dále vyhrocovala politická krize a k moci se dostalo Direktorium Ukrajinské lidové republiky, byla v Moskvě ustavena Prozatímní dělnicko-rolnická vláda Ukrajiny. A hned v prosinci roku 1918 zahájila regulérní ruská vojska další útok na Kyjev. A Moskva opět prohlašuje, že jde o „boj ukrajinských pracujících proti Ukrajinské lidové republice“, o „občanskou válku“, a že „na Ukrajině žádná ruská vojska nejsou“.

V reakci na ukrajinské protestní nóty zaslal Lidový komisař zahraničních věcí Ruské socialistické federativní sovětské republiky Georgij Čičerin 6. ledna 1919 do Kyjeva telegrafickou depeši. Čičerin v telegramu sděloval, že na území Ukrajiny trvají boje mezi armádami Direktoría Ukrajinské lidové republiky a ukrajinské sovětské vlády, která je na Moskvě absolutně nezávislá a nemá k ní žádný vztah. Přání Direktoría urovnat konflikt pokojnou cestou se tedy, stálo v depeši, může týkat „pouze konfliktu mezi Direktoriem a pracujícím lidem Ukrajiny, který chce zavést sovětské zřízení. Úměrně tomu bude spor i nadále tak dlouho přerůstat v ozbrojený konflikt, dokud bude Direktorium používat vůči sovětům taktiku jejich násilného potlačení.“²⁷ Cynismus, jako u Lavrova: „Na Ukrajině žádná ruská vojska nejsou.“ Jako by ruští diplomaté ještě dnes pročítali všechny ty dávné dokumenty, které jsou tolik aktuální i pro pozdněputinské období.

²⁶ Ibid.

²⁷ Cit. dle Oleksandr Skrypnyk, „Bil'shovc'ka Rosija proty Ukrajin'skoji deržavy. Efekt dežavju (1917–2014)“, *Den'*, 20. března 2015, <http://www.day.kiev.ua/uk/article/istoriya-i-ya/bilshovycka-rosiya-proty-ukrayinskoyi-derzhavy>.

BUKUREŠŤSKÁ BIFURKACE

V této souvislosti stojí za připomenutí ještě jedna událost, která dostatečně jasně demonstruje skutečné úmysly ruské politiky ve vztahu k Ukrajině, potažmo Evropě a která opětovně ukázala na marnost veškerých zákulisních ujednání a možných gentlemanských dohod s Moskvou. Řeč je o bukurešťském summitu NATO.

Podstatu toho, co se na počátku dubna roku 2008 v rumunské metropoli odehrálo, doposud na Západě nejspíš ne všichni chápou. Ještě dnes je nutno evropským diplomatům dokazovat, že kdyby tehdy byla Severoatlantická aliance poskytla Gruzii a Ukrajině Membership Action Plan, vyvíjely by se události jinak. V srpnu 2008 by Rusko nenapadlo Gruzii. V únoru 2014 by nezaútočilo na Ukrajinu. A dnes bychom nebyli svědky toho, jak na Východě k němému úžasu povstává nestabilní, mohutně zbrojící jaderný pária ostentativně pohrdající elementárními principy a normami mezinárodního práva.

Právě v Bukurešti se Rusko v podstatě domohlo na Západu volnosti nakládat s postsovětským prostorem, jak se mu zlíbí. Putin tehdy přijel na summit NATO, tj. organizace, k níž Rusko nemá absolutně žádný vztah, a přiměl hlavy států Severoatlantické aliance k tomu, aby rozhodly o osudu dvou nezávislých států, Gruzie a Ukrajiny, přesně tak, jak tomu chtěli v Kremlu.

Putinův projev byl směsicí smyšlených faktů, jež měly za cíl demonstrovat Západu, že Rusko pokládá Ukrajinu za své území a je připraveno učinit cokoli, aby toto území zůstalo pod jeho kontrolou. O Ukrajině přitom Putin řekl:

Ze čtyřiceti pěti milionů lidí je podle oficiálních statistik celých sedmnáct milionů Rusů. [Nepravda. Ve skutečnosti podle dat posledního sčítání lidu z roku 2001 žilo na Ukrajině 8,334 milionů Rusů neboli 17 % obyvatel Ukrajiny, a nikoli 17 milionů osob – pozn. aut.] Jsou regiony, kde žije pouze ruské obyvatelstvo. Třeba na Krymu. Devadesát procent obyvatel tvoří Rusové. [Nepravda. Podle údajů posledního sčítání lidu bylo složení obyvatelstva Autonomní republiky následující: 58,3 % Rusů, 24,3 % Ukrajinců, 12 % Krymských Tatarů a 5,4 % jiných národů – pozn. aut.] Ukrajina jako taková je vůbec dosti složitý stát. Ukrajina v té podobě, v jaké existuje dnes, byla vytvořena v sovětských dobách; po druhé světové válce získala území od Polska, od Československa, od Rumunska. A ani dnes ještě nemá vyřešeny všechny hraniční problémy s Rumunskem v Černém moři. Dostala obrovská území od Ruska na východě a na jihu země. Je to složitý státní útvar.²⁸

28 Přepis Putinova projevu z Bukurešti viz Vystuplenije Vladimira Putina na sammite NATO (Bucharest, 4 aprelja 2008 goda), UNIAN, 18. dubna 2008, <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html>. Data o demografickém složení Ukrajiny pro konfrontaci čerpána z oficiálních výsledků censu

Dále již Putin přechází k výhrůzkám:

A jestli se k tomu přidá ještě problematika NATO a další problémy, může se kdykoli dostat na hranu existence samotné státnosti. Tam vůbec probíhají složité vnitropolitické procesy. Také nutno jednat velmi, velmi opatrně. My nemáme žádné právo veta a ani mít nemůžeme, ani si nic takového nenárokujeme. Ale chci, abychom my všichni, když řešíme otázky podobného druhu, chápali, že i my tam máme svoje zájmy. Sedmnáct milionů Rusů žije na Ukrajině. [Putin záměrně opakuje nepravdu o počtu Rusů na Ukrajině – pozn. aut.] Kdo může říci, že tam nemáme žádné zájmy? Jih, celý jih Ukrajiny, tam žijí samí Rusové.²⁹

Následuje v podstatě vydírání, že jestli se Ukrajina bude dále sblížovat s NATO, začne si Rusko dělat starost o Krym:

Krym byl Ukrajině prostě darován rozhodnutím politbyra KSSS. Dokonce ani nebyly provedeny vnitrostátní procedury, které by upravovaly předání tohoto území. [Nepravda – pozn. aut.] Natolik klidně a zodpovědně k těmto problémům přistupujeme. Snažíme se nic nevyhrocovat, jednáme velmi obezřetně; ale žádáme naše partnery, aby i oni jednali s rozmyslem.³⁰

Konečně proslulý je jeho výrok adresovaný americkému prezidentovi Georgi Bushovi ml.:

Přece chápeš, Georgi, že Ukrajina ani není žádný stát! Co to je... Ukrajina? Část jejího území je východní Evropa, a část, a to značnou, jsme jí věnovali my!³¹

Tehdy v Bukurešti byla tato slova vnímána nejspíš jako nadsázka, jako emotivní výpad, osobitý styl argumentace. Asi jen málokdo si byl ochoten připustit, že Putin zcela vážně a naprosto upřímně vyjadřuje své vidění situace a s tím i plán dalších kroků. Nikdo si tehdy nedokázal vůbec představit, že již za několik málo let bude Krym okupován ruskou armádou a násilně připojen k Rusku a že v Donbasu rozpoutají Putinovi žoldnéři řež, která si vyžádá tisíce mrtvých a stovky tisíc uprchlíků. Nikdo si neuměl ani představit, že v nebi nad Donbasem ruští ozbrojenci zabijí 298 nic netušících cestujících malajsijského boeingu MH17. Ačkoli právě před tím Putin v Bukurešti nepokrytě varoval.

Pro kil'kist' ta sklad naselennja Ukrainy za pidsumkamy Vseukrajins'koho perepysu naselennja 2001 roku, Deržavnyj komitet statystyky Ukrainy, 5. prosince 2001, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.

29 Vystuplenije Vladimira Putina na sammite NATO.

30 Ibid.

31 Cit. dle Ol'ga Allenova, Jevgenij Geda a Vladimir Novikov, „Blok NATO разошлsja na blokpakety“, *Kommersant*, 17. dubna 2008, <http://www.kommersant.ru/doc/877224>.

ŠANCE PRO EVROPU I PRO UKRAJINU

Nejspíš ani teď mnozí nevěří, že by Putin mohl zajít ještě dále. Že by mohl třeba napadnout Pobaltí, použít jaderné zbraně a proměnit Západ v „jaderný popel“. Ve skutečnosti Putin není žádná nadpřirozená bytost, abychom měli věřit nebo nevěřit. Je prostě třeba být připraven, že vše, o čem mluví on sám, jeho diplomaté, jeho propagandisté, je skutečně to, co si doopravdy myslí a před čím varují. A ještě je nutno mít na paměti, že jakýkoli ústupek Putinovi budou v Kremlu brát jako ruské vítězství. Právě tak a ne jinak.

Role Ukrajiny je za této situace ještě zjevnější. Jestliže se nyní Ukrajině, s pomocí Západu, podaří jednou provždy se zbavit sovětského dědictví, uskutečnit reformy a nastoupit dlouhou cestu, na jejímž konci bude vytvoření úspěšného evropského státu aspirujícího na členství v EU, získá Evropa v její osobě loajálního spojence s ohromným ekonomickým, lidským, intelektuálním, infrastrukturním, technologickým potenciálem, a co je za současné situace neméně podstatné, i bojeschopnou armádou, která si již prošla křest ohněm. Takový přírůstek v rodině evropských států může být sotva na škodu.

Zároveň se tím jednou provždy uzavře ruský imperiální projekt. Duginova geopolitická doktrína a s ní i veškeré Putinovy plány definitivně pozbudou na významu. Ukrajina prostě ukáže národům Ruska, že to jde – rozvíjet se mimo rámec impéria, žít v podmínkách demokracie, a ne diktatury. Žít ve svobodné zemi, kde nelikvidují občany z libovůle jednoho samovládcce. A kde neválcují broskve a mražené husy buldozerem, aby pod zástěrkou „protisankcí proti Západu“ ztrestali vlastní obyvatelstvo. Koneckonců, mnohé národy, které jsou nyní ovládány Moskvou, byly stejně jako před více než 300 lety Ukrajina také násilně včleněny do ruského impéria. O nic méně než Ukrajinci by si zasloužily žít v samostatných, demokratických státech, a nesloužit jen k uspokojení potřeb putinských oligarchů a přátel.

Pro Evropu bude formování nových demokratických států na území dnešního Ruska znamenat mimořádně náročnou výzvu, jež nepochybně může otrást stabilitou celého kontinentu. Současně se před ní otevrou i nové možnosti pro utváření bezpečného a předvídatelného transkontinentálního prostoru. Mnohé bude záležet na rozhodnosti a angažmá Západu. Ten se bude muset zjevně oprostit od zažité předpojatosti a nakonec chtít nechtě vstoupit do dění na obširných eurasijských prostranstvích. Jinak, bez evropské podpory, namísto demokratizace nastane v Moskvě, na Kavkaze, v Povolží, na Urale i Sibiři znova to, k čemu tam došlo po rozpadu SSSR – vytvoření zkorumpovaných oligarchických režimů. A možná také území totálního bezpráví ne nepodobných dnešnímu okupovanému Donbasu.

V případě úspěchu nastoupených reforem může Ukrajina sehrát důležitou úlohu v podpoře transformace někdejších částí ruského soustátí. Skutečnost, že Ukrajinci nemají jazykové, mentální, kulturní problémy při

komunikaci s národy impéria, jakož i ukrajinská zkušenost s postsovětskými reformami a nejnověji i s válkou s Ruskem mohou Evropě napomoci v procesu transformace postsovětské Eurasie.

Mezitím pro Ukrajinu nastává zlomový okamžik. Pouze pokračování v radikálních reformách může zachovat Ukrajině šanci na úspěch. A to i z hlediska další podpory Západu.

2. KRYM V RUSKO-UKRAJINSKÝCH VZTAZÍCH

JAN ŠÍR

ÚVOD

Dne 17. března 2014 se na mapě Evropy nakrátko objevil nový neuznaný stát – Republika Krym. Zařadil se tak po bok dalších kvazistátních entit v prostoru bývalého Sovětského svazu jako Jižní Osetie, Abcházie nebo Podněstří, ustavených a udržovaných při životě v důsledku ozbrojené intervence Ruské federace. Anexí Krymského poloostrova v následujících dnech byla završena první fáze operace ruského generálního štábu namířené na rozčlenění a rozvrat Ukrajiny jako samostatného státu a subjektu mezinárodních vztahů. Tyto události vzápětí vešly do obecného povědomí jako „krymská krize“ z února a března 2014. Konfliktní situace na Krymském poloostrově má nicméně poměrně dlouhou prehistorii, jejíž kořeny se neomezují jen na poslední ruskou invazi. Následující kapitola osvětluje širší pozadí aktuálního rusko-ukrajinského konfliktu skrze genezi vývoje krymské otázky po roce 1991.

Úkolem této kapitoly je načrtnout nejobecnější rámec tohoto regionálního komplexu s důrazem na konfliktní potenciál Krymu coby jednoho z ústředních problémů zatěžujících vztahy Ukrajiny s Ruskou federací od vyhlášení nezávislosti v roce 1991. Úvodní část identifikuje nejvýznamnější konfliktogenní faktory a od nich se odvíjející hlavní roviny rýsujícího se střetu. Navažující část podává již rozbor hlavních problémů souvisejících s konfliktními nároky obou stran ve vztahu k tomuto území od vzniku nezávislé Ukrajiny až do vypuknutí ozbrojeného konfliktu na počátku roku 2014.

KONFLIKTNÍ POTENCIÁL KRYMU

První konfliktogenní faktor Krymu je komplikovaný národnostní profil, zejména pak ta skutečnost, že se jedná o vůbec jedinou část Ukrajiny, kde tvoří etničtí Rusové většinu. Podle výsledků posledního sčítání lidu z roku 2001 z celkových 2024 tisíc obyvatel Autonomní republiky Krym činil podíl etnických Rusů 58,3 procent. To představovalo v relativním vyjádření pokles oproti 65,6 % populace oblasti z roku 1989. Ve městě Sevastopolu – to v souladu s ukrajinskou ústavou není administrativní součástí Autonomní republiky a požívá zvláštní status definovaný zákonem – je dominance ruského živlu

ještě výraznější. Podle týchž údajů z roku 2001 tvořili etničtí Rusové v Sevastopolu 71,4 % z přibližně 372 tisíc obyvatel města. Situaci komplikuje fakt, že přibližně 80 % obyvatel Krymu udává jako svůj mateřský nebo první jazyk ruštinu, a právě ruština, a nikoli státní jazyk Ukrajiny, na sebe bere funkci prostředku interetnické komunikace na poloostrově. Ukrajinci na Krymu (24,3 % a 22,4 % populace Autonomní republiky, resp. Sevastopolu podle výsledků sčítání lidu z roku 2001) se v kulturním ohledu chápou zpravidla jako součást ruského světa; jsou v drtivé většině rusifikováni a ukrajinsky nemluví. Národně uvědomělý, patrioticky naladěný ukrajinský segment je na Krymu dosti marginální, a to jak co do počtu, tak i co do vlivu.¹

V mentálním ohledu patří Krym, vedle oblastí Donbasu, jednoznačně k vůbec nejvíce sovětizovaným regionům Ukrajiny. Svůj současný ráz získal teprve v poválečném období, zejména ve „zlatých“ 60. a 70. letech, kdy zažil dlouhotrvající demografický boom spojený s výstavbou sanatorií, zakládáním průmyslových podniků a rozšiřováním kolchozů a sovchozů. Z důvodů jako teplé klima, písčné pláže nebo všeobecné rozšíření ruštiny představoval vyhledávanou destinaci zvláště mezi vysloužilými vojáky; díky vysoké penetraci poloostrova objekty Černomořského loďstva a nezanedbatelné roli armády v ekonomice Krymu zůstala tato vazba zachována i po vyhlášení nezávislosti Ukrajiny v roce 1991. Výsledky sociologických šetření po roce 1991 ukazují na dlouhodobě vysokou, jakkoli klesající podporu myšlenky spojení s Ruskem při současně krajně nízkém odhodlání k politické aktivitě v preferovaném směru. Většinový pohled obyvatel Krymu na svět je výrazně ovlivněn kolektivistickou morálkou s průvodními jevy jako nedostatek osobní iniciativy až nekritická důvěra k nadřízeným a snadná manipulace a náchylnost k demagogii.²

Zvláštní zmínku v této souvislosti zasluhuje otázka dnes asi třístatisícové krymskotatarské menšiny. Krymští Tataři představují svébytný indigenní (původní) národ Krymu náležející k turkické jazykové a etnické skupině, vyznávající islám (sunnitské školy hanífovského mazhabu), s mnohasetletou kulturou a tradicí státnosti. Jejich etnogeneze byla dovršena v průběhu 14. a 15. století, když se tatarské kmeny ze svazu Zlaté Hordy usadily na Krymském poloostrově a v přilehlých oblastech severního Černomoří a při pobřeží Azova a založily tam vlastní státní útvar – Krymský chanát. V průběhu nece-

1 Oficiální data sčítání lidu na Ukrajině z roku 2001 viz Pro kil'kist' ta sklad naselennja Ukrainy za pidsumkamy Vseukrajins'koho perepysu naselennja 2001 roku, Deržavnyj komitet statystyky Ukrainy, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>.

2 Dmitrij Rjabuškin, „Krym“, in *Regiony Ukrainy. Chronika i rukovoditeli*. 3. Krym i Nikolajevskaja oblast', ed. Kimitaka Macuzato (Sapporo: Slavic Research Center, 2009), 21–22. Velmi podrobnou zprávu o hodnotové orientaci obyvatel Krymu a tamních regionálních specifikách na základě dlouhodobého sociologického šetření viz analytický report kyjevského centra Razumkova „AR Krym: ljudy, problemy, perspektivy (suspiľ'no-polityčni, mižnacional'ni ta mižkonfesijnij vidnosyny v Avtonomnij Respubliki Krym). Analityčna dopovid' Centru Razumkova“ tvořící náplň speciálního čísla žurnálu *Nacional'na bezpeka i oborona*, č. 10 (104) (2008): 2–72.

lých dvou století od anexe Krymu Ruskou říší v roce 1783 byli Krymští Tataři vystaveni celkem třem větším vlnám tlaku na nedobrovolný exodus, z toho zejména ta poslední – stalinské deportace z roku 1944 – naplňovala definiční znaky genocidy; v důsledku toho jejich populace na Krymu poklesla na nulu.³ Po rehabilitaci v roce 1989 započal jejich více či méně živelný návrat do původní domoviny, čímž postupně mění národnostní mapu poloostrova. Jejich snahy o začlenění do společnosti a nápravu křivd z minulosti však narážejí na řadu obtíží sociálně-ekonomické povahy (bydlení, zaměstnání, vzdělávání v mateřském jazyce) i co do soužití s ostatními komunitami.⁴ Nehledě na slabé zastoupení v orgánech státní moci a správy jsou, co se politického chování týče, ve své většině vysoce loajální vůči ukrajinskému státu a představují dlouhodobě prakticky jedinou vnitřně soudržnou a organizovanou státotvornou sílu na poloostrově.

Specifika rozvoje Krymu podmiňuje dále periferní postavení poloostrova ve vztahu k ostatním centrům moci, jak v rámci nově nezávislé Ukrajiny, tak i za jejími hranicemi. Z pohledu fyzické geografie představuje Krymský poloostrov poměrně izolované území, které se výrazně vyčleňuje z hlavní kontinentální masy. S pevninským jádrem Ukrajiny na severu je Krym spojen jen asi třicet kilometrů dlouhou a sedm až devět kilometrů širokou Perekopskou šíjí, oddělující od sebe zároveň ve směru ze západu na východ zálivy Černého a Azovského moře. Tento faktor, zejména v kritickém období ustavování nezávislosti Ukrajiny po roce 1991, jednak umocňoval obavy Kyjeva ze ztráty kontroly nad poloostrovem a jednak ještě více příživoval separatistické tendence na straně krymských elit.

V geopolitickém ohledu se přitom jedná o velice exponovanou oblast, která již tradičně od carských dob sloužila z pohledu Ruska jako nástupiště pro další teritoriální expanzi v jižním a západním směru. Nutno podotknout, že jako takový byl Krymský poloostrov po roce 1991 vůbec jedinou částí Ukrajiny, kde si Moskva udržela stálou vojenskou přítomnost. Destabilizace Ukrajiny prostřednictvím Krymu, z pohledu etnické situace a vztahů centrum-periferie jednoznačně nejslabšího a nejzranitelnějšího článku ukrajinského státu, s sebou nevyhnutelně ponese důsledky jdoucí daleko za hranice širšího černomořského regionu.

3 Z více než 210 tisíc příslušníků krymskotatarského národa na poloostrově jich pouze nástup k deportaci osudné noci z 18. na 19. května 1944, transport a první týden po vysídlení do daleké Střední Asie nepřežila asi polovina. K historii Krymských Tatarů včetně deportací viz dnes již klasickou monografii Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars* (Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1978). Současná ruská historiografie se kloní k tomu žádná čísla neuvádět. Viz např. poslední, asi největší syntézu k dějinám Krymu S. Z. Kodzova, ed., *Istorija Kryma* (Moskva: OLMA Media Grupp, 2015).

4 Blíže k osudu deportovaných Krymských Tatarů ve Střední Asii a jejich návratu do původní domoviny viz Brian Glyn Williams, „The Crimean Tatar exile in Central Asia: a case study in group destruction and survival“, *Central Asian Survey* 17, č. 2 (1998): 285–317.

Výše řečené naznačuje hrubé obrysy regionálního komplexu Krym po roce 1991 a jeho hlavní determinanty a s tím i potenciální třecí plochy. Pro účely další analýzy je tak možné vyčlenit tři roviny sporu, v nichž se mohl tento rýsující se konflikt dále rozvíjet. První, vnitrokrymská rovina konfliktu je spojena s národnostní situací na samotném poloostrově. Hlavní štěpení zde neprocházejí nutně podél etnických linií, jako spíše kolem rozdílné hodnotové orientace mezi představiteli dvou slovanských národů a na straně krymskotatarské menšiny. V případě radikalizace nicméně existují všechny předpoklady pro rychlou etnifikaci takového konfliktu. Na to se nabalují i další identitární znaky jako náboženství, jazyk, a co je v tomto případě neméně podstatné, též sdílená kolektivní paměť. Jako rozbuška mohla prakticky kdykoli posloužit dlouhodobě neurovnaná situace kolem nelegálních záborů půdy (*samozachvaty*), jež vyvrcholila v letech 2002 až 2004 řadou incidentů mezi repatrianty z řad Krymských Tatarů a místními úřady potažmo jim na pomoc svolanými „samoorganizovanými hlídkami“; podobnou roli detonátoru z druhé strany mohl sehrát i typicky ruský fenomén vybírání výpalného za ochranu (*reket*) – projev i na východoevropské poměry vysoké míry kriminality a prorůstání státních a kriminálních struktur.

Druhá, vnitroukrajinská rovina sporu zahrnovala permanentní pnutí mezi místními elitami na Krymu a ústřední mocí v Kyjevě. Šlo o součást složitého procesu budování státu na Ukrajině po roce 1991, jež mělo probíhat na velice pestrobarevném regionálním půdorysu. Střetávaly se zde na straně jedné centralizační snahy Kyjeva v rámci úsilí o teritoriální konsolidaci nově nezávislého ukrajinského státu a na straně druhé místy silné odstředivé tendence v podobě nejrůznějších regionálních hnutí. To na sebe v případě Krymu bralo tvar různě motivovaných autonomizačních snah, které se čas od času přelévaly v secesionismus až iredentu ve vztahu k mocnějšímu sousedu na východě, i v závislosti na podnětech zvenčí. Určitý mezník v tomto směru znamenalo vyhlášení „státní samostatnosti“ (*gosudarstvennaja samostojatel'nost'*) Republiky Krym z 5. května 1992, jež odstartovalo období vyčerpávajících kompetenčních sporů mezi Simferopolem a Kyjevem, jež dále gradovalo v éře tzv. meškovštiny za vlády prvního a posledního prezidenta Krymu Jurije Meškova v letech 1994 a 1995. Základy stabilního územně správního uspořádání a tím i normalizace vztahů centra s neklidnou periferií na jihu na bázi široké teritoriální autonomie Krymu položilo až rozhraničení pravomocí, jak je ošetřovala ústava Ukrajiny z 28. června 1996.⁵

5 Postanovenije Verchovného Soveta Kryma Ob Akte O provozglašení gosudarstvennoj samostojatel'nosti Respubliki Krym, *Vedomosti Verchovného Soveta Kryma 1991–1992*, č. 6, částka 243; a Konstytucija Ukrajiny, *Vidomosti Verchovnoji Rady Ukrajiny*, č. 30 (1996), částka 141. Základy krymské autonomie upravuje zejména hlava X ukrajinské ústavy. Souhrnně k tomu slušný přehled viz Georgij Kas'janov, *Ukraina 1991–2007: očerki novejšej istorii* (Kijev: Čas, 2008), 96–113;

Třetí rovina sporu, jež obě předchozí propojuje, je rovina mezinárodní, kam spadají vztahy mezi Kyjevem a Moskvou.

KRYM, SEVASTOPOL A UZNÁNÍ HRANIC

Diplomaticko-právní rozměr sporu o Krym po roce 1991 se točil okolo otázky stvrzení suverenity Kyjeva nad územím nově nezávislého ukrajinského státu tváří v tvář útokům na územní celistvost ze strany Ruské federace. Celý spor je nutno vnímat především v kontextu narovnávání vztahu Ukrajinců a Rusů v historicky nových podmínkách daných zhroucením sovětského impéria. Ruský pohled na svět vychází tradičně z přesvědčení, že Ukrajina je Rusko, a to nejenom teritoriálně, ale i v širším kulturním, jazykovém a duchovním smyslu. V tomto ohledu představují periodicky vyvstávající nároky Ruska na jednotlivá území ukrajinského státu součást hlubšího mentálního problému spojeného s tím, že Rusové mají i nadále sklon považovat Ukrajinu za od počátku umělý stát, který nemá morální právo na existenci.⁶ Etablování nezávislé Ukrajiny na mezinárodní scéně po roce 1991 pochopitelně neprobíhalo v právním vakuu. Ukrajina a Ruská federace mohly při budování vzájemných vztahů navázat na zárodečnou smluvní základnu dvou suverenizujících se republik ještě z dob závěrečné fáze trvání Sovětského svazu. Samotné uznání neporušitelnosti hranic specificky ve vztahu k Ukrajině bylo však ze strany Moskvy i nadále vázáno na existenci některých společných struktur anebo bylo učiněno formou, jejíž právní síla mohla být z hlediska smluvního práva technicky vzato napadnutelná.⁷ Proto obě země ještě v létě 1992 započaly

a Gwendolyn Sasse, „Conflict-prevention in a transition state: The Crimean issue in post-Soviet Ukraine“, *Nationalism and Ethnic Politics* 8, č. 2 (2002): 1–26.

- 6 Roman Solchanyk, „Ukrainian-Russian Confrontation over the Crimea“, *RFE/RL Research Report* 1, č. 8 (24. února 1992): 27. Viz také Taras Kuzio, *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?* (Washington, DC: The Jamestown Foundation, 2010), zejm. str. 9–10. Vynikající sondu do vnímání Ukrajinců v ruském politickém myšlení v historické retrospektivě viz Mykola Riabchuk, „Ukrainians as Russia's negative, other': History comes full circle“, *Communist and Post-Communist Studies* 49, č. 1 (2016): 75–85. V českém prostředí výše naznačený směr uvažování o Ukrajině jako o „umělém administrativním útvaru“ – uvádíme na tomto místě spíš jen jako kuriozitu – argumentačně rozvedli Václav Klaus a Jiří Weigl, *Záměrně plochá diskuze o ukrajinské krizi* (Praha: Institut Václava Klause, 2014). Krym zaujímá v kontextu ruských nároků na jednotlivá ukrajinská území skutečně specifické postavení. Právě Korsuň (staroruský název pro antický Chersonesos, dnes součást katastrálního území města Sevastopolu), místo křtu kyjevského knížete Vladimíra, symbolizuje prapůvod, odkud čerpá své kořeny křesťanství na Rusi, jejíž odkaz si vedle Ukrajiny osobuje tradičně také oficiální ruská historiografie. Město-hrdina Sevastopol – dějiště hrdinné obrany Ruské říše, resp. Sovětského svazu ve dvou „vlasteneckých válkách“ – požívá pak v ruských identitotvorných narativích až téměř kvazimystický status jako „město válečné slávy“, k němuž se váže dlouhá militaristická tradice.
- 7 Co do formulace ohledně stvrzení neporušitelnosti ukrajinských hranic srov. zejména čl. 6 Smlouvy mezi RSFSR a Ukrajinskou SSR z 19. listopadu 1990 a čl. 5 Dohody o založení Spole-